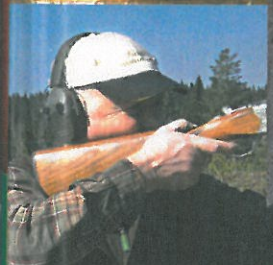

Årbok for Gjøvik

TVERRDALENE

ÅRBOOK
FOR
GJØVIK

Tverrdalene

Gjøvik Historielag

---

nummer 27-2011

Innhold

Forord	5	FRANK SOLBAKKEN: Saksmedene i Biri og Redalen	111
UNNI TVEITEN GRØTBERG: Tranbergs synlige og usynlige fortid	7	OLAV HAAVI: Biri og Snertingdal birøkerlags historie	116
RANDI PAASKE: Nancy Sælid. Distriktsjordmora som har tatt imot tusenvis av gjøvikensere og vardøler	17	TERJE PAULSBERG: Den evige strid (om Gjøvik sykehus)	122
FRANK SOLBAKKEN: «En er itte eldre enn en føler seg»	25	OLA GRIMSBY: «Det var en gang.....»	141
BJØRN SIVESIND: Willy Røed – byråkrat med varmt hjerte	30	JOHN SEIM: Gjøvik Bedehus	148
WILLY RØED: Totenprodukter a.s.	38	ELFRIDA ROSSING: Ti år på Holmen og huset hass far	153
FRANK SOLBAKKEN: Snertingdal Sanitetsforening 100 år	43	SVEIN ERIK STRANDE: Gjøvik og Vardal Jagtforening 75 år	158
ANNE MARIE LANDGRAFF: Stabbur, matlager og kulturskatt	59	FRANK SOLBAKKEN: Pyntet med mose og dekket med kvist II.	165
FRANK SOLBAKKEN: Hans og Lisa Bragerstuggu'n – og møller- gutten som ble professor	62	PETTER BØRDE: Familiene Haugom og Børde, 130 års nærings- virksomhet i Gjøvik	170
TERJE PAULSBERG: Speiding i Gjøvik i 95 år	69	VILLY SVENNEBY: Minner fra ungdomstida i Vardal (1936)	178
ASTRID PETERSEN: Min oppvekst i Sandvoldsgården	88	FINN KRISTIAN BREVIC: Honne i Biri	191
ODD-STEIN GRANHUS: Emil Lauritz Mengshoel.	94	HELGE SÆTHER: Møller og kvernsteiner	198

Speiding i Gjøvik i 95 år

■ Terje Paulsberg ■ Brage Hammeren Pedersen

Speiderbevegelsen er en av verdens største barne- og ungdomsbevegelser, og har cirka 40 millioner medlemmer fordelt på mer enn 150 land. Bevegelsen ble startet av den britiske generalen Robert Baden-Powell i 1907. Stiftelsesdagen er 1. august, dagen da den første speiderleiren startet på Brownsea Island utenfor byen Poole i England. Deretter gikk det nesten fire år før bevegelsen etablerte seg med et eget forbund i Norge. Det skjedde i 1911, da Norsk Speidergutt-Forbund ble stiftet av Christian Dons og Hans Møller Gasmann. Dons hadde bodd i England og kommet i kontakt med bevegelsen der. Stiftelsesdatoen ble valgt i ettertid og er lagt til Dons fødselsdag den 25. mars.

I 95 av de 100 årene som er gått siden starten, har speiderbevegelsen vært aktiv i Gjøvik. Den første speidergruppa i byen ble stiftet den 13. mars 1916 under navnet Gjøvik tropper av Norsk Speidergutt-Forbund. Senere er andre speiderorganisasjoner kommet til. Fra 1920, da Norges KFUK-speidere ble stiftet, har også jenter fått være med på speideraktiviteter. Året etter, i 1921 ble jente-speidere også organisert i Norges Speiderpikeforbund.

Selv om samarbeid, toleranse og kameratskap er sentrale verdier innen speiderbevegelsen, har en likevel ikke alltid lyktes i å bygge bru over alle skiller, og maktet å samle spei-

En av stifterne av Norges Speidergutt-Forbund, Hans Møller Gasmann, fotografert på speiderforbundets landsmøte på Tranberg i Gjøvik 1921.

derne i Norge i ett forbund. Skillelinjene har ikke bare vært et resultat av kjønnsrolleforskjeller og ønske om kjønnsdelte organisasjoner, men skyldes også en viss divergens i holdninger og tilnærminger. Organisasjons-

Speidertog gjennom Gjøviks gater på St. Georgsdagen 23. april 1939. Flaggbærer Fritjof Torkehagen i front og med Leif Hoff foran til venstre, Hans Amundsen til høyre og forbundsrepresentanten, Rasmussen i midten.

spørsmål har derfor skapt mange og til dels intense debatter opp gjennom årene.

I arbeiderbevegelsens splittelsesår, etter første verdenskrig, spilte til og med politiske forskjeller inn, da dannet Arbeiderpartiet sin egen speiderbevegelse og stiftet Norges Røde Speiderforbund, det skjedde i 1922¹. I dag blir speiderarbeidet i Norge organisert i to forbund, Norges Speiderforbund og Norges KFUK-KFUM-speidere. Norges Speiderforbund ble en realitet i 1978 som en sammenslutning mellom Norsk Speiderpikeforbund og Norsk Speiderguttforbund. Norges KFUM-KFUK-speidere er en sammenslutning av jente- og guttespeiderne tilknyttet Norges Kristelige Ungdomsforbund. Denne sammenslutningen skjedde i 2003.

Mens KFUK-speidernes forbund ble stiftet så tidlig som 1920, ble Norges KFUM-speideres Forbund først dannet i 1945.

Gjøviks første speidere

En totning har hovedæren for at speideraktiviteten kom i gang i Gjøvik i 1916. Lensmannsbetjent Aksel Faarlund (født 1891 i Østre Toten) tok initiativet. Cirka 80 gutter ble med og de ble fordelt på tre tropper. Interessen var stor i begynnelsen, men dabbet av etter hvert, til det bare var omkring 30 gutter igjen. Speidergruppa ble derfor redusert til én tropp med Faarlund som leder. Dette var imidlertid en aktiv tropp. I 1918 ble det arrangert troppstur til Kongsberg med 18 del-

takere, og året etter deltok 30 gutter på en åtte dagers troppstur til Valdres. I 1920 arrangerte Norges Speidergutt-Forbund sin tredje landsleir, i Trondheim, og Gjøvik-troppen stilte med deltakere. Det var samme år som lektor Hans Møller Gasmann (1872-1961) overtok som speidersjef etter Christian Dons (1886-1953), som hadde hatt vervet siden speiderguttforbundet ble stiftet i 1911.

Hvem var så de første Gjøvik-speiderne? En av de aller tidligste vi kjenner ved navn er Hans Amundsen, som meldte seg inn i troppen 10. februar 1917, mindre enn ett år etter at speidergruppa i Gjøvik ble startet. Brødrene Leif og Petter Stauck-Hanssen nevnes i et brev fra 1936 som tidlige medlemmer, sammen med Guttorm Granum² og Torleiv Sangnæs (senere kretsleder i Vestoppland krets). Andre tidlige speidere var Mads Bratlie i patruljen Løwe, innmeldt 4. oktober 1919 og Finn Brudevold i patruljen Ørn. Løwe og Ørn er de eldste speiderpatruljene i Gjøvik som det er funnet dokumentasjon om. På 1920-tallet økte interessen for speiderarbeidet. Trolig var rekrutteringen så god at speidergruppa i 1922 igjen var delt i tre tropper. Gruppa kalte seg nå Gjøvik avdeling av Norges Speiderguttforbund, og inngikk i Vestoppland krets, som var blitt stiftet 26. oktober 1920.

Aksel Faarlund flyttet fra Gjøvik i 1922, og Gjøvik-troppene fikk forholdsvis unge, uerfarne ledere. Ifølge en senere velkjent speiderleder i Gjøvik, Leif Hoff, gikk det «så som så med driften» en tid, inntil Mikael Haug og Guttorm Granum trådte til og «fikk ordentlig sving på vår tropp, tredje Gjøvik».

Gjøvik-speidernes «grand old man»

Gruppas administrasjon ble utvidet; tittelen avdelingsfører dukker opp for første gang i avdelingens årsrapport for 1936. Hans Amund-

Lensmannsbetjent Aksel Faarlund tok initiativet til at speiderbevegelsen kom i gang i Gjøvik i 1916, fem år etter at Norges Speidergutt-Forbund ble stiftet.

sen fikk dette vervet. Han hadde tidligere vært både kasserer og sekretær i gruppa og kom til å vie mye av sitt liv til speidergjernen. Han var født i Gjøvik i 1903 og ble speiderleder i 1927, det vil si ti år etter at han første gang meldte seg inn. I 1932 var han troppsfører i 3. tropp. Hans kone, Magna, var også en speiderpioner. Hun ble gruppas første flokkfører da det ble startet ulveflokk (småspeidere) i Gjøvik i 1930.

Kåre Etnestad, senere velkjent, respektert og avholdt politimann i byen, har også mange år bak seg i speider'n. Han er full av lovord om Hans Amundsen og hans innsats for speiderbevegelsen: «Hans var som en far for oss, en

ualminnelig snill kar som fulgte oss opp på alle tenkelige måter, og som anstrengte seg for at vi skulle ha det bra. Selv om det er snart 80 år siden, kan jeg ennå huske den opplevelsen han ga oss i forbindelse med landsleiren i Mandal i 1932. Han arbeidet som reisende for Kasper Andresens engrosforretning i Gjøvik, og hadde gjennom jobben gode forbindelser blant annet i Freia Sjokoladefabrikk. I forbindelse med turen til Mandal ordnet han så vi fikk besøke sjokoladefabrikken. Vi fikk gå gjennom hele fabrikk, fikk smaksprøver over alt – og til slutt en pose med godteriblanding og ei flaske brus. Det var en uforglemmelig opplevelse», sier Kåre Etnestad.

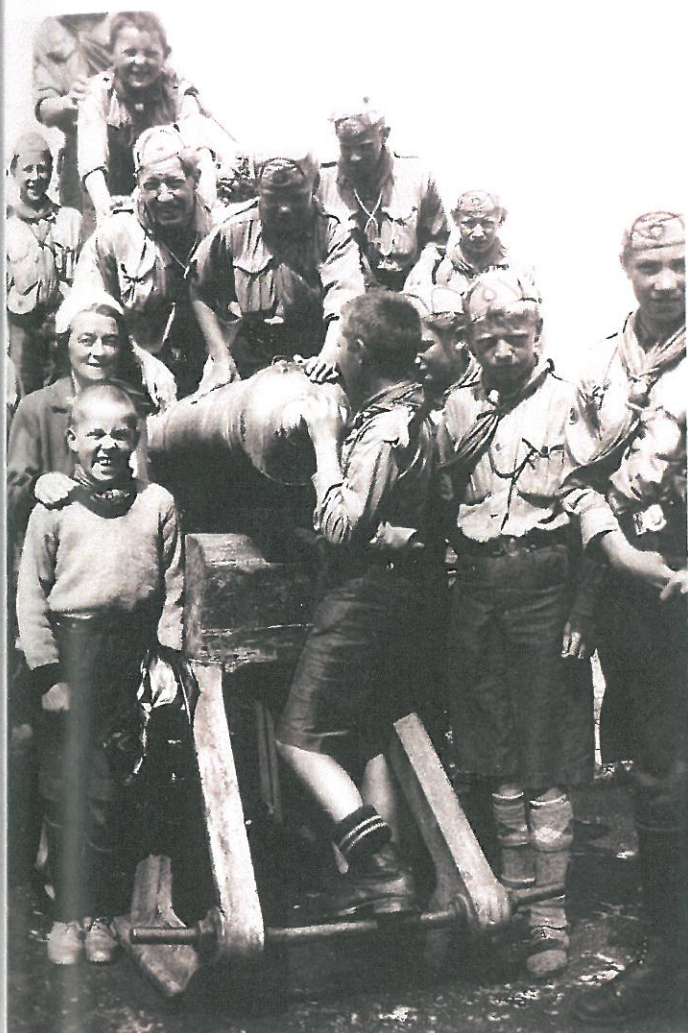
Han var 13 år den gangen, og det var første gang han var i Oslo. «Det var også første gang jeg så havet, og første gang jeg fikk reise med en ordentlig stor båt. Forberedelsene til turen husker jeg også godt», forteller han. «Turen til Mandal, opphold og retur kostet 36 kroner. Jeg hadde spart så godt jeg kunne i lang tid,

Hans Amundsen er speiderbevegelsens fremste pioner i Gjøvik. Han begynte som speider i 1917, og var storparten av livet den ledende kraft i byens og distriktets speiderbevegelse.

Sommeren 1936 deltok Gjøvik-speiderne på landsleiren på Jeløya. Her er noen av dem fotografert om bord på Fram. Bakerst til venstre står Kåre Etnestad, Herman Etnestad, helt først midt på bildet, og på skrå bak ham, Arve Snuggerud. (i midten foran). Bak ham står Viktor Kongelstad, foran til høyre Frode Frøhaug. Bakerst som nummer 2 fra høyre, lederen Hans Amundsen og til venstre for ham, Einar Mikkelsen.

Speiderturene på 1930-tallet ga unge gutter opplevelser for livet. – Turen til Mandal i 1932 var rene eventyrreisen, det var første gang jeg fikk se havet, forteller Kåre Etnestad, her helt øverst i flokken. Bildet er tatt på festningen i Kristiansand.

men hadde ikke greid å skrape sammen nok til å betale reisa. Dette var i de vanskelige årene, hjemme var det ikke noe å få, for det var bare så vidt vi fikk endene til å møtes. Men så kom far på at han ikke hadde fått oppgjør fra en kar i Redalen, som han hadde 20 kroner til gode hos for noen bildeler han hadde solgt. – Sykler du dit, og får innkrevd de 20 kronene,

skal du få dem, sa far. Det gikk bra, jeg syklet til Redalen, mannen betalte og jeg syklet dobbelt så fort hjem!», minnes Kåre Etnestad, nærmere 80 år senere.

Speiderhuset

De første årene hadde speiderne i Gjøvik problemer med å finne lokaler til speidermøtene. Til å begynne med holdt de til i noen kjellerrom, og i 1922 fikk de disponere rom på «småskolen» (Gjøvik skole) en periode. I 1923 fikk gruppa tilgang til KFUM-lokalet, «Ynglingen» ved Gjøvik kirke. Leieavtalen med KFUM fungerte for speidergruppa i noen år, men etter hvert meldte det seg et sterkere behov for et eget sted – et speiderhus. Det var på en basar i begynnelsen av 1930-årene at det første gang ble foreslått å bygge et hus for NSF-speiderne.

Opprinnelig ble det foreslått å bygge det på Hovdetoppen, men man ble til slutt enige om å plassere det nærmere sentrum, langs veien til Hovdetoppen, vest for Gjøvik skole. Arbeidet kom raskt i gang; grunnmuren var ferdig oppmurt i 1935, og året etter kunne forbiplanterende beundre det lille, grønmalte trehuset i Hovdeveien 2 i ferdig oppført stand. Den offisielle innvielsen av

Speiderhuset fant sted på gruppas 20-års jubileumsfest den 14. mars 1936.

Siste halvdel av 1930-tallet skulle bli en fin oppgangstid for speidergruppa i Gjøvik. «Interessen er stigende blant folk i byen», skrev Hans Amundsen i 1935. Året etter hadde gruppa nøyaktig 160 aktive medlemmer, inkludert ledere og småspeidere.

ste
1917,
i byens

v bord på
bak

ug. Ba-

Før andre verdenskrig var guttespeiderne organisert i Norges Speidergutt-Forbund og jentene i Norges KFUK-speidere og Norges Speiderpikeforbund. Men om forbundene var adskilt, var det felles aktiviteter likevel, som denne utfukten til Bergstoppen midt på 1930-tallet. Foran til venstre Normann Kristiansen, ved siden av ham, Håkon Gulbrandsen. Jenta med brødskiiva i handa er Esther Bjørnsveen. Bak til høyre sitter Herborg Hekneby.

I 1936 kunne speiderne ta i bruk speiderhytta ovenfor Gjøvik skole, ved veien mot Hovdetoppen.

På friluftslivets område laget mat under åpen himmel. Gjøvik-speidere en søndag. Fredrik Torkehagen, v.

Fotografi fra et troppss møte. Kjell Lervold (helt til høyre) og Dagfinn Ervik, Jan I.

På friluftslivets område var speiderne pionerer. De gikk på turer med kart og kompass, overnattet i telt og laget mat under åpen himmel, aktiviteter som til da stort sett bare var blitt bedrevet av det militære. Her åtte Gjøvik-speidere en sommerdag midt på 1930-tallet. Fra venstre: Kjell Lervold, Ørnulf Olsen (Stuge), Fredrik Tørkehagen, Viktor Bredesen, Hans Austdal, Erling Vestlien, Tor Arebø og Ole Christian Skattum.

Fotografi fra et troppsmøte cirka 1940. I første rekke gjenkjennes Hermund Stenslie (belt til venstre), Kjell Lervold (belt til høyre) og ved siden av ham, Arne Onsrud. Bak (som nummer to fra venstre) Dagfinn Ervik, Jan Løfgren, Frode Frøhaug, Einar Mikkelsen og Robert Jaffe.

Forventningsfulle Gjøvik-speidere på tur til Jeløya i 1936. Foran til venstre Frode Frøbaug og Herman Etnestad. Som nr. 3 (den høyeste) står Odd Røstad. Ved siden av ham Ola Grimsby, deretter O. Øveraasen, Løken, Ar-ve Snuggerud og William Jensen.

Bak fra venstre: Ugland, Viktor Kongelstad, Kåre Etnestad, Reidar Topp, Torheim, Hans Amundsen, K. Nicolaisen og Norland.

Dette året, 1936, ble landsleiren avviklet på Jeløya. Kåre Etnestad har også gode minner fra den turen. «Det var konkurranser, bading og svømming, soling og fotballkamper. Forholdene i landet hadde bedret seg betraktelig sammenlignet med hvordan det var fire år tidligere, under landsleiren i Mandal.» Det kunne også unge speidergutter glede seg over, mines Etnestad, som den dag i dag er glad for hva han lærte, og fikk være med på som ung speider.

Da 1930-årene gikk mot slutten, var speideraktiviteten i Gjøvik på topp. I 1939 hadde gruppa 195 aktive medlemmer, sannsynligvis en historisk topp. På denne tida hadde speidergruppa også et lite speiderorkester, dirigert av Aleksander Jensen. Men «de gylne tider» tok snart slutt.

Speidere i krig

«Nasjonal Samling» som var blitt stiftet av Vidkun Quisling i 1933, fikk en del tilhengere, også i Gjøvik. Flere speiderledere var medlemmer i partiet, deriblant Einar Haug Syvertsen, Sverre Tiedemand Ruud, Bjørn Østring og Finn Hasselknippe. Tiedemand Ruud ble leder for 1. tropp allerede i 1933, og utnevnt til avdelingsleder i Gjøvik speideravdeling i 1939. Disse ledernes NS-medlemskap skulle få følger for speiderarbeidet. Så snart deres politiske sympatier tydelig kom fram, begynte speiderne i troppene deres å skulke speidermøtene. Etter så å ha holdt seg borte en stund, søkte de fleste speiderne om overflytting til 3. tropp, som var ledet av Hans Amundsen. I løpet av 1940 var det dermed nesten ingen speidere igjen i 1. og 2. tropp. Da

De
spe
Bl
spe
til
Ha

Ti
del
hei
im
skt
titt
for
sta

Det skapte en vanskelig situasjon da flere speiderledere i Gjøvik ble aktive i Nasjonal Samling. Blant dem var også avdelingsleder i Gjøvik speideravdeling, Sverre Tiedemand Ruud, her til venstre, på skitur før krigen sammen med Hans Amundsen.

Tiedemand Ruud og hans «drabanter» på avdelingens foreningsmøte våren 1941 fikk en henstilling om å trekke seg tilbake, nektet de imidlertid bestemt. Disse hendelsene er beskrevet i et brev til speiderforeldrene med tittelen «Oppdragelse og ansvar», datert 1945, forfattet av Hans Amundsen og Kåre Etnestad. Ifølge dem fikk Tiedemand Ruud liten

anledning til å spre nazistisk propaganda gjennom speideren. Troppen hadde sviktet ham.

Den andre verdenskrig kom som kjent litt senere til Norge enn til mange andre land, og så sent som i januar 1940 arrangerte Norges Speidergutt- og Speiderpikeforbund i samarbeid med Norges Røde Kors en landsomfattende innsamling av tøy til de finske flyktningene i Finland og Nord-Norge, en innsamling som også Gjøvik speideravdeling var med på. Men snart var alt snudd på hodet; den 10. juni kapitulerte Norge for de tyske invasjonsstyrkene. Vestoppland krets så seg nødt til å avlyse den planlagte kretsleiren som skulle vært arrangert sommeren 1940.

Alle patruljer i Gjøvik speideravdeling meldte seg inn i Røde Kors Hjelpekorps så de kunne samles under de møtene som korpset holdt, av frykt for at nazistene skulle nedlegge speiderarbeidet. Og den 11. september 1941 ble faktisk alt speiderarbeid forbudt i Norge. Forbundet ble berøvet sine midler og Speiderhuset i Gjøvik ble annektert av stabslederen i Nasjonal Samlings Ungdomsfylking (NSUF), Sverre Tiedemand Ruud, til bruk av Unghirden.

Fra speiderlivet under krigen minnes Kåre Etnestad spesielt godt en sykkeltur, det måtte være sommeren 1941, da de syklet fra Gjøvik til Synnfjellet, der de lå i teltleir en ukes tid. Kåre, som var leder for gjengen, forteller om en fin tur der guttene dyrket kameratskapet og friluftslivet og hvor det ble formidlet naturkunnskap om planter og dyr. Men krigstiden bød naturligvis på utfordringer, blant annet når det gjaldt å skaffe nok mat. Hjemturen gikk om Vestre Gausdal ned Svendsrudlia og tilbake til Gjøvik.

Kåre Etnestad forteller at da speiderarbeidet ble forbudt av nazistene, gikk de eldste speiderne, i 1942, i spissen for å stifte Gjøvik Røde Kors Hjelpekorps. «Igjen var

Kåre Etnestad, til venstre, var leder for speidertroppen som sommeren 1941 syklet fra Gjøvik til Synnøffellet der cirka 30 gutter lå i teltleir en uke. Videre fra venstre på dette bildet: Erik Evang, Rolf Arebø og Hans Austdal.

Hans Amundsen den naturlige leder. Han satt for øvrig som leder for hjelpekorpsset til langt ut på 1960-tallet. Vi satte i gang med øvelser, for øvrig i full forståelse med de tyske myndigheter.

Når flyalarmen gikk, møtte vi på alarm-plassen på hjørnet utenfor Etnestad-kafeen i Storgata. En gang i uka møtte vi til tjeneste på sykehuset, der vi var med på sykestuer og skiftet bandasjer og utførte andre tjenester. Vi gikk der med kvite frakker så folk trodde vi var unge vordende leger. Dette holdt vi på med til jeg ble arrestert, den 29. mars 1944», forteller Kåre Etnestad.

Speidere i motstandskampen

Selv om det fantes folk i Gjøvik speideravdeling med nazistiske sympatier, må man ikke tro at speiderbevegelsen var – som Amundsen og Etnestad formulerte det i 1945 – en «utklek-

Fra en KFUM-speiderleir under krigen, trolig 1944 ved Sund på Eina. Fra venstre: Ole Jacob Skattum, Stein Landmark og Arne Nesje.

ningsanstalt for nazismen». Ingenting er fjernere fra sannheten. Flukten fra 1. og 2. tropp viste tydelig speidernes egne holdninger til det dårlig kamuflerte forsøket på en NS-infiltrasjon av speidergruppa, og den stilling avdelingsledere inntok i de fem krigsårene

G
A
B
G
og

vi

«

og

be

19

år

ve

D

se

m

H

sa

m

br

D

sh

til

Gjøvik-speidere på Starum 1935. Foran fra venstre: Kåre Etnestad, Bue Walberg, Gunnar Thomle, Magna Amundsen, Asbjørn Røed, Hans Amundsen og William Jensen.

Bak fra venstre: Bjørn Østring, K. Nicolaisen, Einar Leren, Gunnar Jabren, Jabren (fornavn ukjent), Sigurd Gullhagen, Leif Jenseth, Aage Frøhaug, Ingolf Norland, Odd Nilsen, Sverre Tiedemand Ruud, Ivar Jenseth og Jens Sundt.

viste tydelig hva de mente om nazistpartiet. «Alle som en har deltatt i det illegale arbeide, og en forespørsel hos HS-ledelsen vil sikkert bekrefte dette», står det i foreldreskrivet fra 1945. Videre står det: «Utdannelsen og den ånd som rådet i speiderbevegelsen har sikkert vært av stor betydning i deres illegale arbeide. Det kan også nevnes at to andre ledere satt som fanger i tyske konsentrasjonsleire i mange måneder.»

Disse «to andre lederne» er ingen andre enn Hans Amundsen og Kåre Etnestad selv. De to satt sammen på Grini og i Sachsenhausen i 14 måneder. I speidergruppas arkiv finnes det et brev som er interessant i denne sammenheng. Det er skrevet av Amundsen like etter krigens slutt. Der står det at da han og Etnestad kom til samlingsleiren, Neuengamme, kom to av

troppens speidere – som også var blitt arrestert – til dem og sa: «Det vil jeg si deg, Hans, at nu har jeg faatt øinene opp for hvor god speider'n er, og hvor stor nytte vi har hatt av at vi har vært speidere. I de fleste situasjoner viste det sig at vi og de andre som hadde vært speidere greide sig best.»

I Norge satte flere speidere livet til i hjemmestyrkene. Troppsassistent Willy Lund ble skutt under kamp med Gestapo i ei hytte på Bjønnhaugen mellom Snertingdal og Gjøvik, sammen med Ragnvald Nilsen. Sammen med noen kamerater skulle de ta imot et flyslipp. Patruljeførerne Rolf Arebø og Kjell Skogly ble drept etter en lengre skuddveksling med Gestapo i ei hytte på Svarthamar; de var med i etterretningstjenesten og hadde vært jaget i flere døgn over Etnedalsfjellet. Også de

to speiderne som Amundsen og Etnestad møtte i konsentrasjonsleiren i Tyskland døde. Alle de falne speiderne tilhørte 3. tropp. De øvrige av troppens eldste gutter deltok i Hjemmestyrkene, men slapp fra det med livet i behold.

Da Hans Amundsen og Kåre Etnestad, sammen med 16 andre av byens brave menn, kom hjem til Gjøvik i 1945, ble de mottatt av speiderguttene som paraderte sammen med HS. Da de to lederne var tilbake i byen var troppsarbeidet allerede kommet i gang igjen. Foreldrerådets formann Alex Jensen hadde, sammen med en tidligere speider, sammenkalt til møte.

Etter krigen, da det meldte seg 140 gutter til speidergruppa, hadde Amundsen forhåpninger om fire tropper. Det ble imidlertid ikke fullt så stort, men aktiviteten var betydelig. Amundsen tok over som avdelingsleder etter Tiedemand Ruud, og gruppa fikk tilbake Speiderhuset, som hadde vært bortleid til en familie det siste året. Brevet som Amundsen og Etnestad sendte ut til foreldrene markerte en ny start for speiderarbeidet i Gjøvik. I foreldreskrivet blir det klart og tydelig understreket at speiderbevegelsen er, og alltid har vært, en helt upolitisk organisasjon med medlemmer fra alle samfunnslag og lovlige politiske partier. De to uttrykte ønsket om, etter beste evne, å følge speiderløftet og linjen som verdensspeidersjefen har trukket opp, og avslutter skrevet med følgende vers:

*Sandru, trofast og hjelpsom
Vennlig mot mennesker og dyr,
Lydig, munter og sparsom
Er hva loven oss byr.*

Gjenreisningen etter krigen

Noe av det første speidergruppa gjorde etter at aktiviteten var kommet i gang igjen etter krigen, var å delta i en stor innsamlingsaksjon

Speidere på den store speiderleiren i Ermelunden, København i 1946. Fra venstre Ole Jacob Skattum, Sjur Nørve, Knut Sveen, Scott Schonhowd og Svein Gundersen.

for befolkningen i Finnmark, initiert av den tidligere speideren og speiderlederen, Gutorm Granum i Gjøvik Handelsstands Forening.

I oktober 1945 ble det for første gang startet roverpatrolje i Gjøvik. Det ser ut til at speideravdelingen benyttet Nyskolen til møtelokale hver torsdag, men tillatelsen til å bruke lokalet ble trukket tilbake av Ludvig Svendsen, som ikke hadde mye godt å si om speidernes oppførsel. I et brev til speiderledelsen heter det: «Tross gjentatte advarsler viser det seg at det stadig vekk hersker stor uorden fredag morgen, når speiderne har vært der. I dag ble det avmeldt at blekk var smurt ut over pulter og gulv. Kritt var smurt ut over også. Dessuten kan ikke skolén finne seg i at speiderne bruker opp store krittmengder. Et skap i et av rommene finnes hver fredag låst opp osv.»

Snart var imidlertid Speiderhuset igjen klart til bruk. Det ble malt og pyntet opp, og den 13. mars 1946 ble det avholdt 30-årsjubileumsfest for gruppa, med 17 danske gjester til stede fra 6. Odense tropp. Landets fremste speidersjef, B. L. D. Brekke, holdt tale. Han hadde tatt over som speidersjef året før, da

Møll
i verv
Er
leirer
haug
speid
75 G
i Ern
Nord
speid
vært
De
Gjøv
i Kor
hager
tene
ker.³
men
regnf
med
Men
vi var
saken
ute p
vrang
stoff.
vakte
hager
Rove
I apri
tiårsju
Velge
skaue
sener
føring
tida a
navne
mye r
I 19
roverl
leder,
Etter

Møller Gasmann trakk seg tilbake etter 25 år i vervet.

En annen stor begivenhet i 1946 var pinseleiren, der det ble holdt minnestund på Bjønnehaugen, åstedet for skuddvekslinga der to speidere ble drept under krigen. I juli dro så 75 Gjøvik-speidere til Danmark på «korpslejr» i Ermelunden ved København sammen med Nordstrand krets, og bodde hos de samme speiderne som fire måneder tidligere hadde vært på besøk i Norge.

Det var for øvrig under denne turen at noen Gjøvik-speidere ble en aldri så liten attraksjon i Kongens glade København. Fredrik Torkehagen, som var med på turen, forteller at guttene plutselig fikk akutt behov for regnfrakker.³ «Vi gikk inn i en stor, flott forretning, men ekspeditøren beklaget at det ikke fantes regnfrakker i forretningen, det var jo smått med mange slags varer så kort tid etter krigen. Men så dukket sjefen opp, og da han forsto at vi var nordmenn, sa han at han skulle ordne saken likevel. Vi fikk kjøpt hver vår frakk. Vel ute på gata fant vi på å snu frakkene med vranga ut. På innsiden var det nemlig hvitt stoff. Slik spradet vi rundt i Kongens by og vakte stor oppsikt», forteller Fredrik Torkehagen.

Roverlag og hytte «på skauen»

I april 1947 holdt speidergruppas mødreklubb tiårsjubileum. Mødreklubben gikk ut i avisa, Velgeren, med planer om å bygge ei «hytte på skauen» til bruk sommer og vinter, planer som senere skulle virkeliggjøres i og med oppføringa av hytta på Elgsjøen. Det var på denne tida at «speiderhytta» begynte å bli det gjengse navnet på Speiderhuset, og lokalet ble forært mye materiell av forskjellige givere.

I 1947 ble det gjort et nytt forsøk på å stifte roverlag i Gjøvik, med Herman Etnestad som leder, og denne gangen ble det en suksess. Etter at det i 1949 var blitt arrangert Rover

Moot i Skjåk, var 39 utenlandske rovere med på et ekstra opphold i Gjøvik og omegn.

Det ble gjort store framskritt i arbeidet med de yngre speiderne i Gjøvik på denne tida. I 1948 begynte Gjøvik avdeling med patruljeførerkurs for sine patruljeførere på Speiderhuset. Det første møtet ble holdt torsdag 5. februar. Første kåsør var Morten Harbo som hadde patruljearbeidet som emne; den andre var Knut Sveen, som kåserte om orientering. I 1949 ble det dannet Birkebeiner-patrulje som hadde sin første tur til Bjønnehaugen den 23. oktober. For å bli Birkebeiner krevdes det at man var fylt 16 år og hadde tatt 1. grad. Det var også ni prøver som måtte være tatt i løpet av tolv måneder, og man måtte være med på den såkalte Birkebeinerturen.⁴

1950 ser ut til å ha vært et travelt år for speidergruppa⁵. Da ble speiderhytta panelert innvendig og det ble blant annet avholdt pinseleir på Totenåsen 27.–29. mai. Året etter ble det arrangert kretsleir på Filefjell, på Kyrkjestølen på Lærdals-sida, 25.–30. juli. På landsleiren i Verdal i 1952 deltok ni speidere fra Gjøvik under ledelse av Leif Hoff. I 1953 gikk pinseturen til KFUMs hytte ved Mjøsa. I 1955 arrangerte kretsen en større pinseleir, og i 1956 var det igjen duket for landsleir, denne gangen på Voss, dit både Amundsen og Hoff var med som ledere.

Av styrkelista fra 31. desember 1955 går det fram at Gjøvik speideravdelings tre tropper nå var blitt til én, under navnet 3. Gjøvik Speidergruppe, med patruljene bjørn, tiur, ekorn og rein. I 1950- og 1960-årene fortsatte 3. Gjøvik Speidergruppe virksomheten, med Hans Amundsen og Leif Hoff som de sentrale lederne. I 1957 var det verdensspeiderleir (World Scout Jamboree) i England, og Amundsen tok turen dit som Gjøviks representant. Det var speiderbevegelsens 50-års jubileum, og i tillegg var det Baden-Powells 100-års fødselsdag. Det var 30 000 speidere til

Roverspeidere 1946. Foran fra venstre: Fredrik Torkehagen, Ola Hoff, Herman Etnestad og Odd Stensby. Bak: Egil Thorbjørnsen, Finn Skjær, Ole Lillehagen og Erling Vestlien.

stede på verdensspeiderleiren⁶, som fant sted i Sutton Park i West Midlands-distriktet, ikke langt fra Birmingham.

I 1959 ble det arrangert kretsleir på Fjorda på vestsida av Randsfjorden. I 1960 var det igjen landsleir, denne gangen i Brunlanes, også der med Hoff og Amundsen som ledere for Gjøvik-speiderne. I 1962 ble «Speiderjobben» arrangert, en omfattende dugnadsaksjon der inntektene gikk til blindesaken. I 1963 var det kretsleir på Filefjell 1.–8. august og året etter var det landsleir i Bodø. 1966 ble et begivenhetsrikt år med kretsleir i Vassfaret og en tur til Skottland der fire gutter deltok med Leif Hoff som leder. I 1968 var det landsleir på Lillehammer. Ved inngangen til 1970-årene var det fremdeles Hoff og Amundsen

som drev gruppa. De var begge veteraner i speideren; Amundsen hadde på det tidspunkt vært medlem i over 50 år.

Nye tider – nye krefter

Høsten 1976 begynte Grete Gjerde som assistent i ulveflokket. Olav Glæserud var flokkleder og Karin Kongsrud assistent. Hans Amundsen og Leif Hoff drev troppen og Bjørn Erik Hvitmyhr var med dem som hjelper uten lederstatus. Da Hans Amundsen og Leif Hoff, som hadde båret byrdene i flere tiår, begynte å dra på årene, var det behov for nye krefter i ledelsen. Sverre Gjerde kom da inn som ny gruppeleder, mens de to veteranene fortsatte en tid som gruppeassistenter. Samtidig fikk Bjørn Erik Hvitmyhr leder-

an
G.
bl.
tal

N.
N.
sk
ser
og
so:
19
lec
ek

me
Ka
av
rek
ba
led
M.
Gj
Gj
dre
ko

og
W.
till
per
arb
sen
gru
Gj

I 19
Vol
gru
nav
san
Me
og
me

ansvar i troppen. Etter hvert kom også Bjørn Gjerde med. Flere nye ledere kom også til, blant dem Dag Edler, som på slutten av 1970-tallet overtok som troppsleder.

I 1978 ble Norges speiderguttforbund og Norges speiderpikeforbund slått sammen til Norges speiderforbund. I den forbindelse skiftet gruppa navn fra 3. Gjøvik til Gjøvik sentrum speidergruppe. I 1977-1978 ble det også startet et Roverlag med Steinar Gjerde som lagleder. Sverre Gjerde ble kretsleder i 1978, og Grete Gjerde tok over som gruppeleder, en funksjon hun hadde helt til hun og ektemannen Sverre flyttet fra Gjøvik i 2001.

På 1980-tallet ble det startet enda en flokk, med Gunvor L. Pedersen, Sonja Gustavsen og Karin Markestad som ledere. På begynnelsen av 1990-tallet var det imidlertid vanskelig å rekruttere nye ledere. Fra 1990 til 1996 var det bare Grete og Sverre Gjerde igjen med lederfunksjoner og aktiviteten gikk i dvale. Men, høsten 1996 ble det igjen blåst liv i Gjøvik Sentrum da Bjørn Gjerde, Grete Gjerde, Silje Moen og Nils-Fredrik Pedersen dro i gang en liten tropp. Etter litt startvansker kom gruppa etter hvert i gang med både tropp og flokk. Andre ledere som hjalp til var Ola Waastad Gillerhaugen og Trine Sveinhaus. I tillegg stilte noen foreldre opp som hjelpere i perioder. Etter kort tid fikk gruppa tett samarbeid på turer og leire med 5. Gjøvik, og senere også på møter. Det resulterte i at gruppene våren 2007 slo seg sammen til Gjøvik speidergruppe.

I 1976 startet Arne Skau, Bjørn Enger og Elsa Vollsæter speiderarbeid i Sørbyen. Speidergruppa fikk navnet 5. Gjøvik. Den hadde dette navnet og var i kontinuerlig drift fram til sammenslåingen med Gjøvik Sentrum i 2007. Møtesteder var Kopperud skole og Kløverstua, og patruljemøter ble holdt hjemme hos medlemmene. Det var mange ungdommer å

Hans Amundsen (t.v.) og Leif Hoff (t.h.) har nedlagt et stort arbeid for speiderbevegelsen. De hadde cirka 60 års aktiv speiderinnsats bak seg da de trappet ned på slutten av 1970-tallet og slapp yngre krefter til.

rekruttere i sørbyen, og speidergruppa var på 1980-tallet stor selv i landsmålestokk. Godt samarbeid gjennom mange år med Gjøvik sentrum resulterte i sammenslåing av praktiske grunner i 2007, og den nye gruppa fikk navnet Gjøvik speidergruppe NSF.

I dag har gruppa en stabil og erfaren ledergruppe, et lite roverlag, en aktiv tropp og en liten, men god ulveflokk. Troppen har stort sett møtene sine på Kløverstua på Østbyhøgda, mens ulveflokkens møter, ledermøter og lignende vanligvis holdes på Speiderhytta i Fjellstien 1 (tidligere Hovdeveien 2). I 2010 ble gruppas leder, Tore Arnesen, tildelt Norges speiderforbunds høyeste utmerkelse, Sølvulven, på Speidertinget, for sin innsats for gruppe, krets og forbund, blant annet som landsleirsjef for landsleiren Utopia i Åndalsnes i 2009. Gruppa har i underkant av 50 medlemmer fordelt på flokk, tropp, roverlag og ledere. Praktisk talt hver måned har troppen

KFUKs speiderjenter marsjerer foran Gjøvik stasjon, sammen med sin leder, Gunvor Holm, på St. Georgsdagen 1939.

enten en tur eller møter med læring, lek og aktiviteter. Sommerleiren er alltid årets høydepunkt. Gruppen deltar alltid i «Speideraksjonen», hvor det de siste årene er blitt samlet inn opp mot 10.000 kroner på en kveld.

To ganger har gruppa sørget for at interesserte rovere har tatt dykkersertifikat, og det er nå tre unge dykkere i gruppa i tillegg til en leder og en liten gjeng tidligere medlemmer.

Gruppas aktive ledere i 2011 har erfaring som ledertrenere, fra kretsstyre der Tore Arnesen satt som leder i seks år. Kretsleder i dag er Nils-Fredrik Pedersen. I 2011 ledes troppen av Tore Arnesen, sammen med Bjørn Roger N. Jensen, Kim Lønstad, Ingrid F. Onstein og Runar L. Bekkelund, mens Nils-Fredrik Pedersen leder flokken sammen med Kate Chaneth Bratvold og Bjørn Erik Wold. Kim er også leder for gruppas roverlag. I tillegg sitter Tore Arnesen som gruppeleder, Nils-Fredrik Pedersen og Silje Moen som gruppeassistenter. Tore, Bjørn Roger og Nils-Fredrik

Gunvor Holm, leder for Gjøviks jentespeidere gjennom flere tiår, fra 1920-tallet.

Stifterne av Gjøvik KFUM-speidere samlet til 25-årsjubileum i 1970, 25 år etter starten, 28. august 1945.
Sittende fra venstre: Arne Landmark, Lars P. Skumsrud, Olai Løberg, Hans Andresen og Jofred Nesje.
Stående: Trygve Berntsen og Arve Kristiansen.

er ledertrenere i forbundet og holder kurs innenfor opplæring av speiderledere i Norges speiderforbund både i kretsen og ellers.

Speiderarbeid på Ynglingen i Gjøvik⁷

Selv om de første Gjøvik-speidere tilhørte Norsk Speidergutt-Forbund, har KFUK-KFUM-speiderne i høyeste grad gjort seg gjeldende. Edin Antonsen er en av veteranene. Han avla prøve og ble tatt opp som speider i Norges KFUM den 16. mai 1946. Opptagelsen er undertegnet av tidligere rektor ved Gjøvik skole, Trygve Berntsen. Edin Antonsen sier at det helt siden grunnleggelsen, da Baden-Powell holdt sitt første foredrag om speiderarbeidet i Birkenhead YMCA (England), har vært en naturlig og selvfølgelig kontakt mellom KFUM og speiderarbeidet.

«I 1911 da speiderarbeidet kom hit til Norge, var det folk som sto KFUM svært nær, som dro arbeidet i gang. En rekke foreninger

åpnet snart sine dører for de nye troppene som sto i Norsk Speidergutt-Forbund. Når arbeidet gikk fram som det gjorde, og fikk den karakter som det hadde de første årene, kan en også takke KFUM for det», sier Edin Antonsen.

KFUM stiftet ikke noe eget speiderforbund. De troppene som foreningene startet meldte seg inn i Norsk Speidergutt-Forbund. «De hadde ikke høve til å kalle seg KFUM-speidere, men speidere tilsluttet KFUM-Norge. KFUM, som forbund, hadde liten eller ingen kontakt med dem, bare foreningene der troppene hørte hjemme kunne øve noen innflytelse på ledelsen av troppen. En slik ordning viste seg i det lange løp å være lite tilfredsstillende. Dette førte med seg at det gjennom tiden er blitt gjort mange forsøk på, i forståelse med Norsk Speidergutt-Forbund, å stifte et eget KFUM speiderforbund, som kunne ledes etter avgjort kristelige prinsipper. Disse forsøkene førte imidlertid ikke fram.

Den 28. juni 1945 fant styret for Norges Kristelige Ungdomsforbund ikke lenger å kunne ta ansvar for å si nei til de tusenvis av gutter som ønsket å drive KFUM-speiderarbeid. Heller ikke ville forbundsstyret vise bort de hundrevis av unge kristne ledere som meldte seg til aktiv tjeneste for et positivt kristelig speiderarbeid innenfor KFUM. Norsk Speidergutt-Forbund ville imidlertid ikke høre tale om et eget KFUM-speiderforbund. Dermed måtte vi starte arbeidet uten det samarbeid som vi inderlig hadde håpet på, og vist vilje til,» sier Edin Antonsen.

I Gjøvik gikk triangelguttene over til å bli KFUM-speidere 28. august 1945. Trygve Berntsen var avdelingsleder, Sven Andresen og Arve Kristiansen troppsførere, og flere av triangelguttene ble patruljeførere, blant andre Per Valø, Mads Jostad, Stein Landmark, Karl Oskar Torp, Sven Strøm, Kjell Torp, Arne Nesje og Tor O. Hansen. Flere tropper kom til også ute i distriktet, og Hans Andresen ble den første kretssjef i Vestoppland krets av Norges KFUM-speidere.

Da krigen kom til Norge, rykket tyskerne inn i Gjøvik og la beslag på mange bygninger, deriblant Ynglingen. Etter at tyskerne ikke lenger ville benytte Ynglingen, ble bygningen rekvirert av kommunen og den ble brukt til husrom for husløse. Speiderne tok opp virksomheten igjen sommeren 1945, og mange jenter kom også med.

Etter vel 11 års omflakkende tilværelse var det en stor dag da foreningen og speiderarbeidet kunne flytte inn i eget hus igjen. KFUM-speiderne fikk eget lokale i kjelleren, som ble pusset opp etter eget ønske.

Stoppe strømper og sy i knapper

En annen KFUM-veteran og speider, Sigmund Lie minnes da han ble aspirant i 1957, 11 år gammel. «Aspiranttiden varte i tre måneder, først da kunne jeg opptas som speider.

Hver tirsdag ettermiddag møtte noen ivrige gutter opp i en av hulene i kjelleren på Ynglingen for å ta 3. graden som var kravet for å kunne bli speider. Vi måtte kunne speiderløftet og speiderloven. Vi måtte også lære mange praktiske ferdigheter, slik som å tenne opp bål og koke en drikk. Minst ti ganger måtte vi vaske opp hjemme og vi måtte kunne stoppe strømper, sy i knapper og kjenne til regler for personlig hygiene.

Etter at alle punktene i 3. graden var tatt, ble vi høytidelig tatt opp som speidere. Dermed kunne vi ta fatt på 2. graden. Vi måtte svømme minst 25 meter og kunne førstehjelp. I bakgården på Ynglingen øvde vi på å kaste med livline. Livlina bestod av en liten lærpose fylt med blyhagl og festet til en 20 meter lang line. Livlina lå i en gjensnørt ryggsekk. Så skulle vi løpe 25 meter og treffe et 1,5 meter bredt mål på ti meters avstand. Tiden vi hadde på oss, var 40 sekunder.

Friluftsliv var og er en viktig del av speiderlivet. 2. graden krevde at vi måtte kunne orientere etter kart og kompass, pakke sekk, sette opp telt og behandle primus. Vi måtte også delta på overnattingsturer. En viktig motivasjonsfaktor for å jobbe hardt med alt dette, var kretsbannerkonkurransene. Alle patruljer i Vest-Oppland krets, både fra Norsk speiderguttforbund (NSF) og KFUM, møttes til konkurranse for å vise både teoretiske og praktiske ferdigheter.»

Fra Gjøvik KFUM-speideres nyere historie trekker en annen tidligere speider, Karsten Torp, særlig fram Ørnepatruljens bestrebelser med å skaffe egen hytte: «Medlemmene i patruljen, Steinar Kjeldsen, Karsten Torp, Torgrim Jørgensen, Egil Bækgaard Normann, Magne Brekke, Haavard Holstad, Hans Jørgen Øveraasen og Haavard Jørgensen var ofte på tur og ble etter hvert en sammensveiset kameratgjeng som hang mye sammen. Vi

Fra Filefjell kretsleir i 1963. Svein Hoff til høyre og Sigmund Lie til venstre.

hadde et ønske om et eget patruljested, ei koie eller noe slikt, og vi brukte mye energi på å lete etter muligheter. Under en kretsbannerkonkurranse på Skumsjøen rundt 1976–1977 fant vi endelig et aktuelt terreng med mye nedfallstømmer, og kontaktet grunneier. Etter hvert kom vi i kontakt med Kristian Bostad, sjefen for Gjøvik kommuneskoger. Kommunen hadde nemlig ei tømmerkoie i Bronsæterlia på Vardalsåsen. Vi var da gutter i 12–16-årsalderen, men om vi var unge, hadde Kristian tro på oss, og fikk med seg kommunestyret på at Ørnepatruljen skulle få dis-

ponere koia. Kristian sørget også for at hytta ble gjort skikkelig i stand, den fikk ny ringmur, nytt gulv, nytt tak, ny pipe og nye vinduer og panel innvendig. Det står virkelig respekt av måten Kristian Bostad møtte oss gutta på. Selv stod vi på med dugnadsarbeid både alene og sammen med foreldre. Vi snekret køyesenger og krakker og skaffet til veie alt utstyret som trengtes. Ørnehytta ble virkelighet!

Etter hvert har hytta fungert mer som et tursted for hele troppen/gruppa, Gjøvik KFUM/KFUM speidere, som navnet er nå,» sier Karsten Torp.

I likhet med foreningslivet for øvrig har speiderbevegelsen sine utfordringer når det gjelder rekruttering og oppslutning, men fortsatt finnes det mange aktive speidere i Gjøvik, både innen KFUK/KFUM på Ynglingen og i Speiderforbundet. De to speiderforbundene har nå i mange år samarbeidet om flere aktiviteter og tiltak, slik det var ønsket om helt fra starten.

¹ Norges Røde Speiderforbund var i drift i årene 1922-1927.

² Senere stortingsrepresentant for Høyre.

³ Fredrik Torkehagen i samtale med Birger Fremstad.

⁴ Kilde: Avisen Velgeren.

⁵ Kilde: Leif Hoff's jubileumsberetning fra 1986.

⁶ Kilde: Wikipedia

⁷ Denne delen av artikkelen som omhandler KFUM/KFUK-speidernes virksomhet i Gjøvik er basert på notater fra Edin Antonsen, Karsten Torp og Sigmund Lie.

Kilder

Brage Hammeren Pedersen, tidligere speider og speiderleder i Gjøvik speidergruppe: Gjøvik speidergruppes historie, et sammendrag 1916–1975.

Notat fra Edin Antonsen.

Samtale med Kåre Etnestad og Thor Wang.

Karsten Torp: Fra 4. Gjøvik KFUM speideres nyere historie.

Notat fra Birger Fremstad, som har intervjuet Fredrik Torkehagen.

Notat fra Sigmund Lie.

Bildene som illustrerer denne artikkelen er utlånt av Kåre Etnestad, Ole Jacob Skattum, Sigmund Lie, Fredrik Torkehagen og Hans Amundsens fotoalbum overlatt til speiderforbundets arkiv i Gjøvik. Bildet av KFUM-speidernes stiftelse er hentet fra boka, «Ynglingen gjennom hundre år», skrevet av Reidar Mollgard.